

Rani novi vijek - 17. i 18. stoljeće

István György Tóth

(Institut za povijesne znanosti, Mađarska akademija znanosti, Budimpešta)

NA PUTU KROZ SLAVONIJU POD KRINKOM (1626.)

Putovanje dalmatinskog humanista Atanazija Jurjevića
(Georgiceo) – novi rukopis i nova interpretacija

UDK 94(497.5 Slavonija)“16”:821.163.42-992
Primljeno: prosinac 2002.
Izvorni znanstveni članak

Autor predstavlja poznati putopis ili izvješće Atanazija Jurjevića (Georgicea) iz 1626. i donosi njegovo novo djelomično izdanje. Rukopisni predložak izdanju nalazi se u Povijesnom arhivu Svete kongregacije za širenje vjere, u ponovno otkrivenom kodeksu *Dalmazia Miscellanea* sv. 3. Splićanin Atanazije Jurjević, prevodilac i diplomat u službi cara Ferdinanda II., poznat i kao nabožni pisac i skladatelj, putovao je po carevu nalogu u Olovo u Bosni kako bi pohodio svetište Blažene Djevice u tamošnjem samostanu i pobožnom caru donio kopiju čudotvorne Gospine slike. Put je iskoristio i za potajno, vojnički upotrebljivo, istraživanje prilika u tadašnjim osmanskim zemljama Ugarskoj, Slavoniji i Bosni. Talijanski pisano izvješće koje je po povratku podnio caru sastojalo se od tri dijela: opisa Gospinog svetišta u Olovu, korografskog prikaza Bosne te putopisa od Budima do Banja Luke. Ovdje je priređeno izdanje izvornika trećeg, putopisnog dijela izvješća. (Ur.)

Ključne riječi: Atanazije Jurjević (Georgiceo), car Ferdinand II., Osmansko carstvo, Ugarska, Slavonija, Bosna, putovanje 1626., rukopis.

U ovom kratkom prilogu želio bih iznova objaviti i analizirati jedan važan dokument koji se tiče povijesti Slavonije, turske Ugarske i Bosne u 17. stoljeću. Taj je putopis, izvještaj Atanazija Jurjevića, u 19. stoljeću već objavio veliki hrvatski povjesničar Bosne i bosanskih franjevaca, Mijo Vjenceslav Batinić.¹ Međutim, kako je u edicijama 19. stoljeća bilo uobičajeno,

¹ Mijo Vjenceslav Batinić: Njekoliko priloga k bosanskoj crkvenoj poviesti, *Starine JAZU*, 17, 1885, 117-122.

jeno, on nije čak ni pokušao identificirati imena osoba i geografskih pojmova koji se u tom izvoru pojavljuju; uostalom, u njegovom je izdanju većina imena dana u odviše iskrivljenom obliku, a da bi se mogla raspoznati. Tako je, na primjer, važno tursko trgovište i utvrda (a danas popularno lječilište) na Balatonu, Siófok, na turskom bilo poznato pod imenom Foka i tako ga Jurjević i navodi, transkribirajući tu tursku riječ na talijanski način: Focca. U Batinićevom izdanju je to ime, međutim, postalo Jova i u tom se obliku više nije moglo prepoznati, a slična se stvar dogodila i s većinom drugih imena osoba i selâ – osobito u trećem dijelu, koji govori o Slavoniji i turskoj Ugarskoj – koje je uslijed iskrivljenosti postalo nemoguće identificirati. Nije točno poznato prema kojem je rukopisu Batinić objavio taj izuzetno važan Jurjevićev putopis. On tvrdi kako je rukopis preuzeo iz sveska “218” arhiva Svete kongregacije za širenje vjere (Sacra Congregazione de Propaganda Fide) u Rimu. Međutim, iako taj ogromni svezak, SOCG 218, sadrži više od 600 stranica najvažnijih izvora o misionarima franjevačke Bosne, u njemu nema ni traga Jurjevićevom spisu, a uvezan je u kožu već u 17. stoljeću.

Tijekom sustavne potrage za dokumentima koji se tiču ugarskih misija naišao sam u tom arhivu na drugi važan svezak, koji je već u 17. stoljeću arhivist Kongregacije potpuno pogrešno klasificirao. Naslov tog sveska je “Scritture riferite nei Congressi, Dalmazia Miscellanea, Volumen 3”, a na koricama nosi natpis “Ungheria, Bosnia. Tomus I.” i također “Relationi del 1643.” Međutim, taj je svezak pogrešno katalogiziran, kako vremenski, tako i geografski. U njemu se nalaze najvažniji dokumenti o misijama, ali ne onima u Dalmaciji, već u Slavoniji, turskoj Ugarskoj i Bosni, i to ne iz 1643. godine, već iz najvažnijih, prvih godina neposredno nakon utemeljenja Svete kongregacije za širenje vjere, naime razdoblja između 1622. i 1625. godine. Mnogi važni dokumenti, kao što je onaj o ispitivanju bosanskog biskupa Tome Ivkovića (Tommaso Ivkovich) ili onaj o uvođenju gregorijanskog kalendara u Slavoniju i Bosnu, kao i pisma nadbiskupa Petra Pázmányja o pitanjima katoličke vjere u Ugarskoj, koji su dosada bili poznati samo iz aluzija i stoga ih se smatralo izgubljenima, sačuvani su upravo u tom svesku. U tom sam “ponovno pronađenom” svesku našao i drugi, mnogo bolji rukopis Atanazija Jurjevića i stoga sam ga odlučio objaviti i analizirati njegov sadržaj na osnovi povijesnih, književnih i arheoloških izvora.

U “ponovno pronađenom” svesku pod nazivom “Dalmazia Miscellanea Volumen 3.” pronašao sam malenu bilježnicu. Naslovljena je ‘Izvjestaj Atanazija Jurjevića caru o putovanju kroz Bosnu 1626. godine’. Taj izvještaj nema nikakve veze s dokumentima među kojima se nalazi. Štoviše, niti u zapisniku sa sjednica Kongregacije niti u svescima dokumenata koje je Kongregacija preispitala nismo našli spomena o Jurjeviću ili o njegovom izvještaju. Izvještaj je sasvim sigurno našao put do Rima zbog toga što je smatran dokumentom koji zaslužuje pažnju Kongregacije, kao i zbog toga što se

ticao katolikâ na Balkanu. Moja je pretpostavka da je nuncij u Beču, Carlo Caraffa, koji je bio vrlo aktivna osoba i gajio vrlo veliki interes za uspjeh misija i sudbinu Ugarske pod turskom okupacijom, proslijedio dokument kardinalima.²

Izvještaj se sastoji od tri dijela. Prvi dio govori o slici Blažene Djevice Marije, koja se nalazi u bosanskom mjestu Olovu, te izvješćuje o povijesti i čudotvornim svojstvima te ikone. U drugom se dijelu opisuje bosanska provincija i navode veći gradovi koji se ondje nalaze. Treći dio sadrži detaljan opis Ugarske pod turskom okupacijom te dnevnik Jurjevićevog jednotjednog putovanja iz Budima preko Slavonije do bosanskog grada Banja Luke. Taj se dio tiče Slavonije i tu je ranije izdanje osobito iskrivljeno, stoga objavljujemo taj treći dio pripovijesti s onim oblicima imena osoba i geografskih pojmova koje smatramo ispravnima te s njihovim identifikacijama.

Autor putopisa je hrvatski humanist Atanazije Jurjević (Athanasio Georgiceo, Georgijević, Đurđević), stanovnik Beča i autor brojnih devocionalnih djela. Rođen je u Splitu oko 1590., a umro u Beču nakon 1640. godine. U skladu s dalmatinskim običajem 17. stoljeća, njegovo ime nalazimo napisano u mnogobrojnim varijantama. Osobno se potpisivao kao 'Athanas Georgiceu alias Jurievich Dalmata'. Isprva se školovao u Splitu, a zatim je otišao u Graz na isusovačko sveučilište, gdje je dospio u kontakt s nadvojvodom Ferdinandom Štajerskim, koji mu je dodijelio stipendiju. Nadvojvoda Ferdinand je kasnije postao car Ferdinand II. Jurjević je zatim postao tajnikom bamberskog biskupa, a nakon toga je dvije godine studirao pravo na bečkom sveučilištu. Zatim je postao prevodiocem i povjerenikom Ferdinanda II., koji mu je dodijelio titulu 'tumača za slavenske jezike' i darovao mu obimne posjede u okolici Karlovca. Ferdinand II. je Jurjevića često slao na važne i delikatne misije kao svog osobnog izaslanika te je ovaj tako jednom bio i na poljskom dvoru.³

² Carlo Caraffa (oko 1585-1644), biskup u Aversi, nuncij u Kölnu, Grazu i Beču. Patritius Gauchat: *Hierarchia catholica*. IV. Münster, 1935. 106. Walter Wagner: Die Bestände des Archivio della Nunziatura di Vienna bis 1792. *Römische Historische Mitteilungen*. Graz, 1959. 82-203. Henry Biaudet: *Les nonciatures apostoliques permanentes jusqu'au 1648*. Helsinki, 1910. (Beč) O Caraffinom djelovanju u Ugarskoj vidi.: Archivio di Sacra Congregazione de Propaganda Fide SOCG, Vol. 66. Fol. 1. 9. 15. 53. 80. Vol. 67. 1-4.10-19. 33-46. 49-76. 87-95. Vol. 69. Fol. 52-54. 67. 86. Vol. 70. Fol. 33.

³ Simone Gliubich: *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*. Beč-Zadar, 1856. 141. A. Ciccarelli: *Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato*. Dubrovnik, 1811. 12. Enciklopedija Jugoslavije, sv. 3. Zagreb, 1958. 453. Hrvojka Mihanović-Salopek: *Hrvatska himnodija od srednjeg vijeka do preporoda*. Split, 1992. 93. Don Francesco Giorgiceo, koji se 1679. godine spominje u svojstvu naddakona hrvatske nacionalne crkve svetog Jeronima (San Girolamo degli Schiavoni), vjerojatno je bio u srodstvu s našim autorom. Ivan Crnić: Paoporuka Ivana Lučića. *Starine JAZU* XXVI. 1893. 20-26.

Jurjević nije bio samo prevodilac i diplomat; bio je također i pisac i glazbeni skladatelj. Preveo je na hrvatski jezik izrazito popularno devocionalno djelo Thomasa a Kempisa, "Imitatio Christi". To je djelo izišlo u Beču 1629. godine, a Jurjević je u carskom gradu objavio još jedno djelo devocionalne meditacije na hrvatskom jeziku. U Beču je objavio i svezak od dvanaest vlastitih nabožnih pjesama i unatoč tome što nije imao originalnog skladateljskog dara, to je djelo značajno po tome što je bilo prvo glazbeno djelo s notnim zapisom koje je objavljeno na hrvatskom jeziku.⁴

Kada bismo morali pogađati tko je autor putopisa na temelju samog teksta, mogli bismo zaključiti da ga je pisao netko tko je bio zaneseni katolik i posjedovao klasično obrazovanje. Iako su mu Ugarska i mađarski jezik bili strani, bio je dobro upoznat s Balkanom. Pisao je savršenim talijanskim koji je bio malčice venecijanski obojen, a bio je govornik južnoslavenskog jezika i također je govorio turski. Međutim, nije bio iz Dubrovnika (budući da se u tom slučaju ne bi priključio karavani bosanskih trgovaca, već bi putovao s trgovcima iz svog rodnog grada), već je svakako potjecao iz Splita, budući da je udaljenosti navodio u odnosu na taj grad i bio je zainteresiran prvenstveno za trgovinu koja se odvijala iz i u pravcu tog grada. Naposljetku, zacijelo je bio povjerenik i iskusni diplomat cara Ferdinanda II. – a sve to savršeno odgovara opisu Atanazija Jurjevića.

Izvještaj nam daje niz ključeva o svome porijeklu: Jurjević ga je napisao ili, bolje rečeno, izvijestio je u tri dijela o onome što je imao reći caru Ferdinandu, po čijem je nalogu (na sreću budućih generacija) morao naknadno sastaviti pismeni izvještaj, budući da je tek tada od svojih suputnika, bosanskih trgovaca, primio bilješke koje je napravio tijekom putovanja.

Ferdinand II. je poslao Jurjevića u samostan Olovo u Bosni, gdje se nalazila čudotvorna slika Djevice Marije.⁵ Jurjević je olovskoj Djevici nosio careve darove i zavjete, kao i one grofa Althana, carskog izaslanika i vojnog

⁴ Atanazije Jurjević: *Od naslidovanja Isukarstova knjige četvere*. Beč, 1629. Idem: *Prilike i promišljenja sarca človičanskoga skupljena i složena*. Beč, 1633. Idem: *Naslidovanja duhovna*. Beč, 1633. Idem: *Pisni za najpoglavitiije, najsvetije dni svega godišća složene*. Beč, 1635. (Izvornici se čuvaju u Österreichische Nationalbibliothek u Beču). Enio Stipčević: *Hrvatska glazba*. Zagreb, 1997. 94-96. 118. J. Andreis-D. Cvetko-S. Đurić-Klajn: *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*. Zagreb, 1962. 87-89. Rosanda Ježević: *Istorija muzike jugoslovenskih naroda*. I. Beograd, 1983. 102. *Leksikon pisaca Jugoslavije*. II. Beograd, 1979. 218.

⁵ O samostanu Olovo: Ivan Stražemanac: *Povijest franjevačke provincije Bosne Srebrene*. Zagreb, 1993. 134-138. Juraj Božićković: *Kritički ispit popisa bosanskih vikara i provincijala*. Beograd, 1935. 61-67. Dominik Mandić: *Franjevačka Bosna. Razvoj i uprava Bosanske vikarije i provincije 1340-1735*. Rim, 1968. 175-180. Julijan Jelenić: *Kultura i bosanski franjevci*. I. Sarajevo, 1912. 115-139. Srećko M. Džaja: *Konfessionalität und Nationalität Bosniens und der Herzegowina*. München, 1994. 39-41. Idem: *Od bana Kulina do austrougarske okupacije*. U: *Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo, 1993. 79-87. Spis mađarskog palatina Pavla Esterházyja o čudotvornim slikama Djevice Marije po cijelome svijetu, sastavljen 1690. godine, ne spominje onu u Olovu. Pál Esterházy: *Az egész világon lévő csudálatos boldogságos Szüz képeinek rövideden föl tet eredeti*. (Kratki pregled porijekla čudotvornih slika Djevice Marije u cijelom svijetu). Nagyszombat (Trnava), 1696.

zapovjednika, koji je bio predani zaštitnik katolika na područjima pod turskom okupacijom.⁶ Također je na povratku caru donio čudotvornu sliku Djevice Marije, koja je vjerojatno bila kopija čuvene ikone.

Ferdinand II. je bio izrazito pobožan čovjek te je svakodnevno provodio sate i sate u molitvi i meditaciji. Usljed majčinog odgoja osjećao se posebno bliskim Djevici Mariji, čiji je kult podržavao na sve moguće načine. Još je kao dječak u Ingolstadtu, dok je studirao na isusovačkom kolegiju, postao članom mjesne marijanske udruge, a u marijanskom je svetišću u Altöttingu (Bavarska) potpisao zavjet vlastitom krvlju. Godine 1598. budući se car zavjetovao Djevici Mariji da će svoju zemlju – koja je u to vrijeme obuhvaćala samo užu Austriju – osloboditi od krivovjeraca. Drugi je zavjet, sličan onome u Lorettu, položio pred ikonom Djevice Marije u Mariazellu; ovaj je put obećao da će istrijebiti krivovjerje u Češkoj.⁷

Ferdinand II. je bio uvjeren u to da su katoličke jedinice porazile protestante 1620. godine u bitki na Biloj Hori u blizini Praga uz osobnu podršku Djevice Marije. Kopija njezine slike, koju su ispred sebe nosile katoličke čete u napadu, izložena je u kapelici Marije od Pobjede, koja je izgrađena na mjestu bitke. Izvorna je slika poslana u Rim, gdje je smještena u crkvu Santa Maria della Vittoria, također nazvanu po toj pobjedi. Tijekom Tridesetogodišnjeg rata Marijina je slika bila izvezena na zastavama carskih trupa, a Ferdinand II. je u spisima naziva vlastitom ‘generalissimom’, vrhovnom zapovjednicom svojih trupa. Carev sin Ferdinand III., koji se u Jurjevićevom izvještaju spominje kao prijestolonasljednik i nedavno okrunjeni kralj Ugarske, godine 1647. je svečano stavio cijelu zemlju pod zaštitu Djevice Marije.⁸

⁶ Michael Adolf von Althan (1574-1636), grof, kapetan Ostrogona (Esztergom) u razdoblju 1601-1605, a kasnije Komároma, jedan od carskih ambasadora na mirovnim pregovorima u mjestu Szöny 1627. godine. Obratio se na katoličanstvo u zreloj dobi. Thomas Winckelbauer: *Fürst und Fürstendiener*. Beč, 1999. 134-140.

⁷ Olivier Châline: *La bataille de la Montagne Blanche. Un mystique chez les guerriers*. Pariz, 1999, 274-335.

⁸ O kultu Djevice Marije i pobožnosti Ferdinanda II. vidi: Hans Sturmberger: *Kaiser Ferdinand II. und das Problem des Absolutismus*. München, 1957. 15-19. 39-41. Karl Eder: *Rahmen und Hintergrund der Gestalt Ferdinands II. U: Gestalten der Geschichte Österreichs*. Ur. Hugo Hantsch, Beč, 1962. 157-171. Johann Franzl: *Ferdinand II. Kaiser im Zwiespalt der Zeit*. Beč, 1978. 22-31. 222-229. Robert Bireley: *Ferdinand II: Founder of the Habsburg Monarchy. U: Crown, Church and Estates. Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Ur. R. J.W. Evans-T. V. Thomas. London, 1991. 226-244. Robert Bireley: *Religion and Politics in the Age of Counter-Reformation: Emperor Ferdinand II, William Lamormaini SJ and the Formation of Imperial Policy*. Chapel Hill, 1981. 51-52. 235-237. Karl Vocelka – Lynne Heller: *Die Lebenswelt der Habsburger. Kultur- und Mentalitätsgeschichte einer Familie*. Beč, 1997. 20-25. Dieter Albrecht: *Ferdinand II. U: Die Kaiser der Neuzeit*. Ur. Anton Schindling-Walter Ziegler. München, 1990. 125-141. Volker Press: *The Habsburg Court as Center of the Imperial Government. Journal of Modern History* 58, suppl. 1986. 40-41. R. J. W. Evans: *The Austrian Habsburgs: The Dynasty as a Political Institution. U: The Courts of Europe: Politics, Patronage and Royalty, 1400-1800*. Ur. A.G. Dickens. London, 1977. 135-138.

Ferdinand II. je želio dobiti još jednu Marijinu sliku s čudotvornim svojstvima ili barem kopiju takve slike. Jurjevićeva opasna misija na područje pod turskom okupacijom mogla bi se objasniti baš tim neobičnim entuzijazmom cara, koji je nadaleko nadmašivao uobičajenu pobožnost toga doba. Jurjevićeva se zadaća, međutim, nije sastojala samo u hodočašću do vjerskog svetišta u ime cara i u vlastito ime – taj je čin pobožnosti imao povezati s istraživanjem regije. Iako su Ferdinand II. i turski sultan Murat IV. obnovili odluke mirovnog sporazuma iz Zsitvatoroka u Gyarmatu 1625. i u Szönyu 1627. godine, nakon Jurjevićevog putovanja, bečki je dvor uvijek imao potrebu za najsvježijim i preciznim informacijama o Ugarskoj pod turskom okupacijom. Dalmatinski je humanist očito vjerovao da će car nakon pobjedničkog svršetka Tridesetogodišnjeg rata, koji se u to vrijeme činio na dohvat ruke, okrenuti oružje protiv Turaka: dok opisuje džamije, Jurjević odmah primjećuje s kakvom bi se brzinom te građevine mogle ponovo pretvoriti u crkve nakon što se zemlja oslobodi, a piše i o tome kako se kršćani koji ondje žive nadaju da će Turci biti prognani iz njihove zemlje već za života Ferdinanda II.

Jurjevićevo je odredište bilo Olovo u Bosni, ali caru je podnio i detaljan izvještaj o svojim putovanjima po turskoj Ugarskoj i Slavoniji. Trasom niz Dunav išli su već mnogi drugi putnici, čije opise možemo usporediti s Jurjevićevim prikazom: tu je glavnu trasu, na primjer, opisao Hans Dernschwam na putu do Istanbula i natrag 1553. do 1555. godine, dakle sedam desetljeća prije nego što je onuda išao Jurjević. Godine 1572. je David Ungnad također putovao na poslanstvo u Istanbul i iako se njegovo putovanje odvijalo brodom niz Dunav, pristao je i odmorio se u nekim drvenim utverdama pri kojima je Jurjević, koji je putovao kopnom, kasnije prekinuo putovanje. 1663. godine, trideset i sedam godina nakon što je Jurjević sastavio svoj prikaz, napisana su u roku od jedne godine još dva izvještaja koja se tiču putovanja tom trasom: prvi je ilustrirani izvještaj o putovanju iz Budima za Beograd Heinricha Ottendorfa, koji je pratio carskog izaslanika Turcima. U drugoj polovici iste godine – budući da se poslanstvo izjalovilo te su turske postrojbe nadrle u Ugarsku – Evlija Čelebi je prošao istom trasom napredujući zajedno s njima. Njegov je opis obrnuta slika Ottendorfovoga, i to iz dva razloga: kao prvo, Čelebi je putovao od juga prema sjeveru, a kao drugo, sve je promatrao turskim očima. Godine 1669. je engleski liječnik Edward Brown, član Kraljevskog društva, putovao istom trasom na putu prema Balkanu.⁹

⁹ Hans Dernschwam: *Erdély. Besztercebánya. Törökországi útinapló.* (Transilvanija, Banska Bistrica, turski dnevnik). Ur. Lajos Tardy. Budimpešta, 1984. 139-142. 490-498. *Ungnád David konstantinápolyi utazásai.* (Putovanja D. U.-a u Carigrad) Ur. József László Kovács. Budimpešta, 1986. 32-36, s bibliografijom putopisa o Turskoj: 264-274. Ottendorf Henrik: *Budáról Belgrádba 1663-ban.* (Od Budima do Beograda 1663. godine) Ur. Egyed Hermann. Pečuh, 1943. *Evlija Cselebi török világutazó magyarországi utazásai.* (Putovanja turskog putnika Evlije Čelebija po Ugarskoj) Ur. Imre Karácson-Pál Fodor. Budimpešta, 1985. 236-247. O putovanjima raznih izaslanika tom trasom: Sándor Takács: *Rajzok a török*

Jurjevićev je opis na više načina bogatiji od prikazâ Dernschwama, Ungnada i Ottendorfa, koji su putovali s carskim izaslanicima. Također je korisniji od izvještaja Evlije Čelebija, koji se kretao s turskim trupama, i mnogo detaljniji od opisa Edwarda Browna. To je rezultat okolnosti da dalmatinski humanist nije putovao sa službenim poslanstvom; upravo suprotno, bio je prerušen u običnog bosanskog trgovca i stoga je imao priliku detaljno preispitati uvjete koji su vladali na područjima pod turskom okupacijom. Vrijednost Jurjevićeve naracije još je veća zbog toga što on nije pisao avanturističku priču koja će zabaviti široki krug čitatelja. Njegova je zadaća bila da učini skicu za povjerljivi izvještaj. Svrha njegovog opisa turskih drvenih utvrda koje su se nizale duž Dunava bila je da Ferdinandu II. osigura točne informacije o veličini i rasporedu turskih jedinica konjice i pješništva, koje su bile stacionirane pri tim utverdama, te o rasprostranjenosti kršćanskog i muslimanskog stanovništva u okruzima – informacije koje bi Ferdinandu II. bile od velike koristi da je započeo vojnu ofenzivu protiv Turaka u bliskoj budućnosti, čemu se Jurjević nadao. Stoga je precizno zabilježio razdaljine, koristeći se mađarskim, talijanskim i njemačkim miljama, a nije propustio niti izmjeriti veličinu topova koje je vidio u jednoj od utvrda, iako bi vjerojatno loše prošao da su ga pri tom zatekli turski vojnici. Savjesnost Jurjevića kao promatrača primjećuje se i u njegovim detaljnim i cjelovitim opisima, a potvrđuje je i njegov izvještaj o jednom slavonskom selu, za koje kaže kako se prema mišljenju onih koji poznaju to područje u njemu nalazi dvije stotine turskih kuća, ali da on sam to nije mogao provjeriti budući da je bilo mračno. Jurjević je bio marljiv u pisanju bilježaka i to je razlog postojanja njegova izvještaja, budući da još uvijek nije bio primio bilješke kada ga je car saslušao te je stoga morao naknadno sastaviti izvještaj o svemu onome što je doživio. Da se Jurjević držao činjenica dobro ilustrira to što o svome povratku iz Bosne nije pisao budući da – u strahu da će ga optužiti za špijunažu – na tom dijelu puta nije pravio nikakve bilješke.

Jurjević nije bio “gluh” za zemlju kroz koju je putovao: budući da je bio Dalmatinac, mogao se lako sporazumijevati s hrvatskim stanovništvom i često spominje stvari koje je doznao od lokalnih žitelja. Iako to nije izrekao riječima, iz svježine njegovih utisaka i mjere do koje se divio mađarskom pejzažu i stanovnicima te zemlje, očito je da je to bio njegov prvi posjet turskoj Ugarskoj. Iako je kao pravi humanist čitao povijesno djelo Antonija

világból (Slike iz turskog svijeta). II. Budimpešta, 1916. 254. 358. László Révay, mađarski aristokrat, putovao je kopnom istim putem kao Jurjević godine 1620: László Révay: *Itineris Constantinopolitani vera descriptio*. U: *Magyar Történelmi Tár*. III. Pešta, 1857. 245-247. Usp. Adam Wenner: *Tagebuch der kaiserlichen Gesandtschaft nach Konstantinopel 1616-1618*. Ur. Karl Nehring. München, 1984. 20. Jakob von Betzek: *Gesandtschaftsreise nach Ungarn und in die Türkei im Jahre 1564/1565*. Ur. Karl Nehring. München, 1979. 12-13. Karl Nehring: *Iter Constantinopolitanum*. München, 1984. 53-55, s popisom izaslanika. O nizozemskom putniku u Budimu: *Jacobi Tollii Epistolae itinerae*. Amsterdam, 1700. 198-202.

Bonfinija, humanista iz 15. stoljeća i povjesničara kralja Matije Korvina, očito je da je vrlo slabo poznao Ugarsku, budući da je o mjestu Szekcső (Dunaszekcső) zabilježio kako se nekada zvalo Sepusium, to jest pobrkao je utvrdu na obali Dunava s udaljenom pokrajinom Szepesség (Zips), danas Spiš u sjevernoj Slovačkoj.¹⁰

Na sreću, Jurjević je bio više od običnog špijuna: taj je humanistički akademik, koji je posjedovao sveučilišno obrazovanje i bio autor niza knjiga, promatrao okupirana područja i Bosnu bez predrasuda i s ogromnim interesom. Prirodna obilježja Slavonije, Bosne i turske Ugarske uvelike su ga zanimala – baš kao i druge putnike. Opisao je u detalje bosanske rudnike i slojeve rudače; kao i Hans Dernschwam sedam desetljeća prije njega, bio je očaran količinom ribe u mađarskim rijekama i jezerima te je s divljenjem pisao o brojnosti, veličini i kakvoći ribe na koju je naišao. Zanimanje putnika također su pobudile mađarske rode i druge ptice, slavonske šume i potoci, bosanske lisice, veprovi i lasice, kao i prilike koje su se pružale za lov na te životnije.

Mađarske i hrvatske povjesničare zacijelo neće odviše zanimati opisi roda; međutim, njihov će interes pobuditi oni detalji u izvještaju koji predstavljaju ključ za mentalitet kršćana koji su živjeli u Slavoniji, Ugarskoj i Bosni pod turskom okupacijom. Kršćani pod vlašću Turaka razgovarali su s Jurjevićem s očitim oduševljenjem o kršćanskim pobjedama.

Milju i pol od Dunaföldvára Jurjević je naišao na dolinu koju su Turci nazivali “Altun Oluk” (Zlatni kanal), u vezi s kojom je u njegovom izvještaju zabilježena jedna lokalna legenda. Čini se da su mještani ispričali Jurjeviću kako su “na početku”, to znači u ratovima 16. stoljeća između Mađara i Turaka, od kojih je tada bilo prošlo oko osam desetljeća, Mađari u više navrata porazili Turke; jednom je prilikom njihov plijen bio tako velik da su svi napunili šešire zlatnim dukatima i zbog toga se – piše Jurjević – to mjesto zove Zlatni kanal. Doista postoji niz dolina u blizini Dunaföldvára koje su mađarskim vojnim patrolama mogle poslužiti kao skrovišta na području koje je inače sama ravnica. Ako ta legenda ima stvarnu osnovu, jedna je od tih dolina mogla poslužiti vojnicima kao utočište.¹¹

Nešto su se kasnije mještani pod turskim jarmom prisjetili i kršćanske pobjede koja se dogodila tek nešto ranije, ali je već prerasla u legendu: glavni kapetan Siegfried Kollonich porazio je turskog Derviš-pašu i domogao se bogatog plijena – koji mu nije uspio oduzeti niti ponovni turski napad.

U Jurjevićevom je izvještaju sačuvana još jedna lokalna legenda: u bosanskom gradiću Zvorniku na obali Drine jedan je turski konjanik bacio koplje na ikonu Djevice Marije. Nakon tog bezbožnog čina surviveo se zajed-

¹⁰ Nepoznati prepisivač rukopisa znao je o Ugarskoj još manje. Na margini je “ispravio” izraz *lega onghara* (mađarska milja), koji nije razumio, u *lega slongata* (to jest dugačka milja), a budući da nikada nije čuo za Antonija Bonfinija, talijanskog humanista koji je živio u Ugarskoj krajem 15. stoljeća, njegovo je ime kao *lapsus calami* ispravio u Bonifatius.

¹¹ O sjećanju na turske ratove u mađarskoj oralnoj tradiciji usp. István György Tóth: *Literacy and Written Culture in Early Modern Central Europe*. Budimpešta, 2000, passim.

no sa svojim podivljanim konjem u Drinu i rijeka ga je progutala. Svake godine na dan Blažene Djevice Marije konj i konjanik bi se zajedno tri puta pojavili nasred rijeke. Tu su čudesnu prikazu vidjeli i mjesni kršćani i muslimani, ali je svaka skupina našla za nju sasvim različito objašnjenje: kršćani (i neki Turci) su vjerovali da je to Božji znak da valja poštivati sliku Djevice Marije, dok su lokalni muslimani na to odgovorili kako je Bog postavio vječni spomenik turskom konjaniku zbog njegova junačkog čina.¹²

U mentalitetu površno islamiziranog seljačkog stanovništva Bosne sačuvao se velik dio kršćanske tradicije: u doba žetve Turci s ruralnih područja koji nisu govorili turski (to jest muslimanski seljaci koji su govorili južnoslavenskim jezikom) nestrpljivo su iščekivali franjevce, koji su sakupljali novac za svoje samostane te su stoga bili itekako voljni blagosloviti plodove žetve. Čak su i muslimanski seljaci bili uvjereni u to da će bolje uroditi ona zemlja koju su posjetili franjevci. Jednako je zanimljiv i Jurjevićev prikaz čudotvornih svojstava ikone Djevice Marije u Olovu. On istančano opisuje grčenje i urlanje ljudi opsjednutih đavlom, koji su stajali oko slike, a iz njih bi u trenutku izlječenja izlazila krda svinja. Turci (muslimani) su se također koristili čudotvornom pomoći Djevice Marije i kada je jedan rekao svome bolesnom bratu da bi bilo bolje da umjesto toga vjeruje u proroka Muhameda, bolest je istog trenutka prešla na njega.

Jurjević je čudesnu intervenciju Djevice Marije vidio i u činjenici da tuča, koja je potpuno uništila okolne vinograde, nije naškodila vinogradima kršćana. Također je njezinoj milosti pripisao to što su u Olovu i žene i muškarcu obučeni bolje nego bilo gdje drugdje u Bosni. Iz izvještaja se jasno vidi da su lokalni katolici stavili na kušnju čudotvorne moći Djevice Marije kako bi dokazali Turcima da je uvođenje gregorijanskog kalendara legitimno: organizirali su procesiju na dan uoči praznika Blažene Djevice Marije prema starom kalendaru, kojime su se služili pravoslavci, i prema novom, koji su predlagali katolici. Na veliku žalost pravoslavnih svećenika, uobičajena Gospina čudesa izostala su na svečanosti organiziranoj prema starom kalendaru, ali su se zato dogodila za one prema novom, gregorijanskom kalendaru.¹³

¹² U putopisu se ta pripovijest nalazi na kraju poglavlja "De catholici di Bosna e loro governo".

¹³ Iduće, 1627. godine je Toma Ivković, biskup Skradina, dobio nalog od Svete kongregacije za širenje vjere da istraži uvođenje gregorijanskog kalendara u Bosni i datume kada su se dogodila čuda Djevice Marije u Olovu. U siječnju 1628. je prikupio svjedočanstva bosanskih fratara i katolika Olova o uvođenju gregorijanskog kalendara 1580. godine (iako je ustvari Grgur XIII. uveo novi kalendar u cijelom kršćanskom svijetu tek 1582.!) te je "de tutto questo ne fu dato conto a Constantinopoli e di venne ordine che non fussero impediti li frati di celebrar la festa conforme al rito (!) Gregoriano". Archivio di Sacra Congregazione de Propaganda Fide, SC Dalmazia, Misc. Vol. 3. Fol. 189-199/v., Miscellanea varie Vol. XVIII. Fol. 90., Istruzione dall'anno 1622. Vol. I. Fol. 106-108. Usp. István György Tóth: Raguzai Bonifác, a hódoltság első pápai vizitátora (1581-1582). (Bonifacije iz Dubrovnika, prvi papinski vizitator u turskoj Ugarskoj). *Történelmi Szemle* 1997. 3-4.

Za nas je dakako najzanimljiviji treći dio izvještaja (kronološki je to zapravo prvi dio). Ondje Jurjević opisuje putovanje iz Budima kroz Slavoniju do Bosne. Sa svojim je suputnicima krenuo iz Budima 30. ožujka 1626. godine – na žalost, autor ne piše ništa o bivšoj ugarskoj prijestolnici; vjerojatno je smatrao da car posjeduje već dovoljno informacija o tom gradu. Jurjević i njegovi suputnici smjestili su se u dvije kočije, a bilo ih je deset ako ne brojimo kočijaše. Osim njega svi su redom bili bosanski trgovci, a i on je bio tako odjeven, posljedica čega je bila ta da su ga tijekom putovanja često smatrali Turčinom – hrvatski su pastiri pobjegli od njega u strahu, a na mostu preko rijeke Sárviz nije morao platiti mostarinu. Činjenica da su putnici bili dobro naoružani te su za moguće napadače imali u pripremi 18 pušaka, govori mnogo o standardu javne sigurnosti na okupiranim područjima. Milju i pol od Budima naišli su na napušteno selo koje se na turskom zvalo Tašlikköi (selo u kamenjaru), a ostatci nekadašnjih vinograda još su se uvijek jasno vidjeli na padinama brijega. Vidjeli su i napuštene ruševine sela Csöt na obalama Dunava, koje je u srednjem vijeku bilo čuveno po svojim vinogradima. Kao što su činili i srednjovjekovni putnici, Jurjević se najprije zaustavio u Érdu, u selu po imenu ‘saraj Hasan-bega’ ili Hamzabeg (to je bilo tursko ime za Érd) i ondje daje vrlo zanimljiv opis karavan-saraja.

U Érdu je Jurjević opisao veliku palaču, i to s preciznošću arheologa (ili špijuna). Zgrada je bila ruševna, ali su podrum, kuhinja i nužnik bili gotovo netaknuti. Jurjević je bio osobito impresioniran tornjem unutar kojega se nalazilo spiralno stubište i mramornom kapijom. Jedan od bosanskih trgovaca objasnio je Jurjeviću da je ta palača pripadala kraljici, koja je onamo dolazila iz Budima kako bi se divila pejzažu. Ustvari je Jurjević šetao po ruševinama rezidencije Andrása Sárkány, plemića koji je poginuo u Mohačkoj bitci. (Palača je uništena 1869. godine) U kolovozu 1526., na putu iz Budima za Mohač, mađarski je kralj Ludovik II. u toj palači proveo nekoliko dana kao gost. Jurjević je brižljivo zabilježio sve o grbu koji je otkrio iznad jedne od mramornih kapija – taj se grb još uvijek mogao vidjeti među ruševinama u 18. stoljeću. Jurjević je precizno opisao grb obitelji Sárkány i taj detalj ponovo pokazuje kako je Jurjevićev prikaz vrlo pouzdan povijesni izvor. Opisao je i ruševnu crkvu u Érdu, koja je također bila bez krova, zabilježivši brojku 1487., koja je bila uklesana u kamenu i očito je označavala godinu restauracije.¹⁴ Zbog Jurjevićeva izvanredno točnog i vjernog opisa palače u

¹⁴ Grb obitelji Sárkány (tj. Zmaj) predstavlja nagog čovjeka u kruni, oko kojega se ovio zmaj. Iván Nagy: *Magyarország családai czímerekkel*. (Ugarske obitelji i njihovi grbovi). X. Pešta, 1863. 59. Usp. Gyula Kereskényi: *Érd (Hamzsabég) és Batta (Százhalom) községek történeti vázata*. (Kratka povijest sela Érd i Batta.) Székesfehérvár, 1874. 30-31. *Pest megye régészeti topográfija*. (Arheološka topografija peštanske županije). Ur. István Torma. Budimpešta, 1986. 97. *Pest megye műemlékei*. (Spomenici peštanske županije). Ur. Dezső Dercsényi. I. Budimpešta, 1958. 349. 356-357. László Bártfai Szabó: *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599*. (Diplomatički spomenici za povijest peštanske županije). Budimpešta, 1938. 356-357. 362. 387. Imre Lukinich: *A podmanini Podmaniczky család oklevéltára*. (Isprave obitelji P.) II. Budimpešta, 1939. 364-365.

Érdu možemo povjerovati i njegovom opisu jednog spomen-kamena, koji se nalazio osam kilometara južno od dvorca u Budimu, na obali Dunava, a o kojemu nisam našao nikakvih podataka u drugim izvorima. Prema Jurjeviću taj je kamen mjerio gotovo dva metra u širinu i dužinu i nosio je natpis (dakako na turskom) o tome kako se 1529. godine (dakle tri godine nakon što je grad prvi put zauzet) sultan Sulejman vratio u Budim.

Drugog dana putovanja Jurjević i njegovi suputnici su prošli pokraj utvrde Ercsi, koja je izgrađena dvije godine ranije za obranu protiv drumskih razbojnika. Zatim su prošli pokraj Adonyja i stigli do utvrde Džankurtaran na obali Dunava. U vezi s tim mjestom Jurjević navodi i jednu legendu koju su prenosile generacije putnika, a koja govori o sultanu Sulejmanu i imenu te utvrde: vraćajući se kući nakon neuspjele opsade Beča, sultan je ondje zastao i uzviknuo: “Spasili smo naše duše!”. Utvrda je podignuta u sjećanje na taj događaj. Jurjević nije spomenuo utvrdu Dunapentele, koja se također nalazila na njihovom putu, već mu je pažnju umjesto toga privuklo jezero puno labudova koje su ugledali prije nego što su došli do utvrde u Dunaföldváru. Jurjević se popeo na vrh jedinog brda u pokrajini, koje on naziva “planinom”, a to je najvjerojatnije brdo Malina (176 metara), te je odande proučavao pejzaž okupiranih teritorija: zamijetio je mnoge ruševne crkve na obje strane Dunava, a suputnici su mu rekli da su s te pozicije nabrojali ruševine šezdeset velikih crkava.

U Paksu je Jurjević također obratio posebnu pažnju na karavan-saraj, koji je bio izgrađen od kamena sličnog onome od kojega su se gradile crkve. Budući da su glavnu kapiju čuvala dva mramorna lava, Jurjević je ispravno zaključio kako je paša koji je naručio izgradnju tog karavan-saraja naredio da se u tu svrhu preuredi neka kršćanska crkva ili palača. U Tolni je u džamiju pretvorena jedna velika, ali tek djelomično nadstvođena crkva, koja je stajala u sredini drvene utvrde, dok je druga, ponešto ruševna crkva, koja se nalazila izvan utvrde, ostala u kršćanskim rukama. Prošavši pokraj drugih turskih utvrda, putnici su prešli most na rijeci Sárviz, gdje nisu trebali platiti mostarinu, budući da su bili obučeni kao Turci i nosili oružje.

Jurjević i bosanski trgovci su zatim stigli u trgovište Szekszárd. Jurjevića su pogrešno informirali da se ondje nalazila rezidencija nadbiskupa Kalocse. (To jasno pokazuje do koje se mjere u kršćana pod turskom vlašću izgubilo sjećanje o nekadašnjim granicama katoličkih biskupija: godine 1663. je nje-mački putnik Ottendorf ustvrdio kako je gradska općina Bátaszék bila vlasništvo biskupa Baje – iako takav biskup nikada nije postojao.)¹⁵

¹⁵ O postupnom zaboravljanju granica katoličkih dijeceza u turskoj Ugarskoj vidi: István György Tóth: *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania 1627-1707*. Rim-Budimpešta, 1994. 13-15.

U Szekszárdu, u kojemu Jurjević spominje i dva izvora dobre vode, nalazilo se 40 turskih domaćinstava. Kao i Hans Dernschwam¹⁶ prije njega, na svoju je žalost primijetio da su plodna polja pšenice i prekrasni vinogradi okruženi napuštenim selima i ruševinama propalih crkava – i taj ga je kontrast između bujne prirode i opustjelih sela teško pogodio. Odande su krenuli za Bátaszék, gdje je mnogo kuća bilo u ruševinama i to je na Jurjevića ostavilo jednako velik dojam kao što će 1663. godine ostaviti na Heinricha Ottendorfa ili na Turčina Evliju Čelebija. Ottendorf je izvijestio o ruševinama mnogobrojnih kuća i crkava unutar drvene utvrde, dok je Evlija Čelebi zapisao kako je Bátaszék nekada bio “vrlo, vrlo napredno mjesto” te se tragovi kuća još jasno vide.¹⁷ Crkva bez krova, koja je stajala usred grada, bila je okružena golim zidinama, a Jurjević je otkrio i srušeni samostan unutar zidina koje su je opasivale. Taj opis vrlo važnog cistercitskog samostana Cikádor u Bátaszéku, prvoga u Ugarskoj kraljevini, koji je sasvim nestao tijekom otomanskih osvajanja te je srušen sa zemljom do te mjere da se nakon oslobođenja nisu više nazirale ni njegove ruševine, čini ovaj putopis iznimno važnim izvorom i za arheologiju.¹⁸ Nakon Bátaszéka je Jurjević prošao pokraj još dvije ruševne crkve prije nego što je stigao u Dunaszekcső, gdje daje vrlo precizan opis gotovo neosvojive utvrde na vrhu brda, koja je služila kao garnizon za šezdeset turskih vojnika. Na drugoj strani Dunava, na zaštićenijem otoku Mohaču, otkrio je selo Mađara kalvinističke vjere.

Kao i drugi putnici kroz to područje, od Evlije Čelebija do Edwarda Browna i Heinricha Ottendorfa, Jurjević je također obišao čuveno mohačko ratište i razmišljao o iznenadnom slomu srednjovjekovne Ugarske kraljevine 1526. godine.

Beg je branio mohačku utvrdu s oko stotinu vojnika. Crkva bez krova stajala je u središtu mjesta, koje je bilo opasano utvrdom. Budući da su unutar utvrde živjeli samo Turci, kršćani očito nisu bili u mogućnosti popraviti crkvu. Dio mjesta koji se nalazio izvan utvrde brojio je 150 domaćinstava mađarskih kalvinista, pravoslavnih Srba i katoličkih Bosanaca. Mohač je bio jedino mjesto između Budima i rijeke Drave u kojemu je Jurjević razgovarao s lokalnim svećenikom. Razlog tome je očito bilo njegovo porijeklo. Kao katolik koji je govorio hrvatski nije dospio u blizak kontakt s pravoslavnim Srbima ili kalvinističkim Mađarima. Međutim, župnik bosanskih katolika u Mohaču, Bosanac don Šimun Matković (Simone Matkovich), oduševljeno ga je primio.¹⁹

¹⁶ H. Dernschwam: op. cit. 141-142. 491-493.

¹⁷ H. Ottendorf: op. cit. 90-91. E. Čelebi: op. cit. 237.

¹⁸ Jakab Rupp: *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre.* (Topografska povijest Ugarske s posebnim osvrtom na crkvene ustanove). I/2. Pešta, 1870. 378-379.

¹⁹ István György Tóth: A mohácsi plébános, a budai pasa és a kálvinista konstantinápolyi pátriárka. Don Simone Matkovich levelei a Hitterjesztés Szent Kongregációjához. (Mohački župnik, budimski paša i kalvinistički patrijarh Carigrada. Pisma don Šimuna Matkovića Svetog

Mohački župnik Matković navodno je bio potomak srednjovjekovne bosanske kraljevske porodice. Iako je odrastao u franjevačkom samostanu u Bosni, nije bio fratar, već jedan od malobrojnih svjetovnih svećenika na teritoriju pod turskom okupacijom. Niz godina je služio kao župnik u slavonskome mjestu Bapskoj. Kada je oko 1610. otišao u Istanbul da nabavi zaštitničko pismo za katolike u Bapskoj i Slavoniji, u sultanovu mu je saraju jedan rođak, eunuh koji je potjecao iz bosanske kraljevske porodice, pomogao da dobije tu povlasticu. Godine 1610. je don Šimun sudjelovao u čuvenoj procesiji Gospe u Olovu 15. kolovoza, koju je Jurjević slikovito prikazao u svome putopisu, opisujući opsjednute ljude i njihov ples. Turci su pod vodstvom lokalnog drumskog razbojnika po imenu Deliporcia napali katoličku procesiju te je u žestokim borbama koje su uslijedile ranjen čak i don Šimun Matković. U Bapskoj su ga napali vojnici kalvinističkog posjednika Jurja Zrinskog, a katolički se župnik branio sa stabla svojom strijelom (!). Godine 1625. don Šimun je postao *vicarius* dubrovačkog franjevca Alberta Rendića, koji je bio biskup Smedereva (Szendrő) sa sjedištem u Beogradu te je upravljao župama Slavonije i Srijema. Istodobno je Matković bio i župnik Mohača i na tom je položaju ostao – unatoč tome što je morao podnositi teške progone od strane budimskog paše Džafera – sve do svoje smrti oko 1639. godine.

Iz Jurjevićevog opisa doznajemo da je don Šimun u to vrijeme služio misu u velikoj crkvi koja se nalazila izvan mohačkog okruga. Ta je crkva bila natkrivena samo na jednoj strani, iako su lokalni katolici prikupili dovoljno materijala da je cijelu pokriju krovom. (Jurjević ne kaže što je mohačke katolike spriječilo u tome da poprave krov svoje crkve, ali očito su morali čekati na dozvolu turskog upravitelja – a takva se dozvola nije dobivala besplatno.)

Napuštajući Mohač Jurjević je vidio ruševine još dviju crkava i zatim četiri sela pravoslavnih Srba, što je rječiti dokaz o istrjebljenju mađarskog stanovništva i naseljavanju okupiranih teritorija Južnim Slavenima. Nakon toga je stigao na područje Slavonije.

Njegov je prvi utisak u Slavoniji bilo divljenje prema čuvenom, “milju dugačkom” mostu u Osijeku, koji je bio dovoljno širok da su se na njemu bez teškoća mogla mimoći dvojica kola. Također je bacio pogled na ostatke drugog mosta, koji je bio izgrađen za sultana Sulejmana. Osijek je bio drevni gradić, ali su ga Turci znatno povećali, ustanovio je taj pronicljivi putnik,

Svetoj kongregaciji za širenje vjere). U: *Ráday Gyűjtemény Évkönyve*. VIII. Ur. Lajos Für-Ágnes Berecz -András Szabó. Budimpešta, 1997. 185-252. Miroslav Vanino: Kašićevo izvješće o Don Šimunu Matkoviću (1613). *Vrela i prinosi* (Sarajevo) 1 (1932) 80-99. Marko Jačov: *Spisi Kongregacije za Propagandu Vere u Rimu o Srbima 1622-1644*. I. Beograd 1986. 102-103. 113-114. 174-175. 183-184. István György Tóth : Egy hódoltsági plébános panasza a ferencesek, a jezsuiták és Róma ellen (1634) (Žalba jednog župnika pod turskom vlašću protiv franjevaca, isusovaca i Rima) U: *Miscellanea fontium historiae Europaeae*. Ur. Kalmár János. Budimpešta, 1997. 107-112. Usp. Đuro Kokša: L'organizzazione periferica delle missioni in Ungheria e in Croazia. U: *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Memoria rerum*. Ur.: Joseph Metzler. Rim-Beč-Freiburg, 1972. I/2. 274-285.

budući da je primijetio da su stare zidine bile od kamena, dok su nove bile sagrađene od drveta i ilovače.

Nakon Osijeka je Jurjević nastavio putovanje kroz “vrlo opasne šume” te je naišao na selo s četrdeset domaćinstava kalvinističkih Mađara i vrlo starom crkvom, koja je šest godina ranije dobila novi krov. Zatim je stigao u tursku utvrdu Đakovo, gdje je pronašao oko 200 turskih i samo 25 hrvatskih domaćinstava. Ondje je vidio četiri turske džamije, a oko trgovišta Đakova i “prekrasne vrtove”. Kada su napustili Đakovo, putnici nisu mogli više pronaći nikakvo prenoćište, što pokazuje kako je Slavonija bila razorena, a pastiri i kravari pobjegli bi čim bi ih vidjeli – jer Jurjevićevi su ljudi bili obučeni kao Turci! Iduća je Jurjevićeva postaja bila Brod na Savi, u kojemu se nalazilo 500 kuća i devet džamija; ondje je postojalo 40 katoličkih domaćinstava, a njihov je župnik bio bosanski franjevac, Petar Bjelavić. U blizini Broda je Jurjević vidio ruševine prekrasne i velike palače za koju se govorilo da je pripadala Đurđu Brankoviću, srpskom despotu, a prema lokalnoj legendi je despot odande mogao stići do Jajca u samo jednom danu. Na izlazu iz tog mjesta vidjeli su staru skelu na Savi s velikim starim tornjem i 25 turskih kuća, a s druge se strane rijeke nalazila utvrda s 250 turskih kuća i 20 hrvatskih domaćinstava; ondje je također postojao bosanski franjevac, koji je skrbio za to mjesto i okolna sela. Jurjević je doznao da ondje postoji i jedno tursko selo, koje je brojalo 200 turskih domaćinstava, ali koliko god je bio dobar špijun, nije se mogao osobno u to uvjeriti, budući da je bilo mračno, te o tome nije niti pisao. Kako su sela na tom području bila rijetka, putnici su ponovo morali provesti noć pod vedrim nebom, iako su bili obuzeti velikim strahom. Prošli su kroz veliku šumu koja je na hrvatskom nosila naziv Svinjarski lug, a zatim su iz Slavonije prešli u Bosnu, preplovivši rijeku Savu čamcem.

Nakon što su Jurjević i njegovi suputnici prešli Savu i stigli u Bosnu, otišli su u Banja Luku, gdje su ostali tri tjedna.

Ne znamo gotovo ništa o Jurjevićevom povratku, budući da nije putovao sa svojim dotadašnjim društvom, bosanskim trgovcima koje je dobro poznao, već s nepoznatim strancima u koje nije imao povjerenja. Stoga se nije usuđivao praviti bilješke kako njegovi novi suputnici ne bi ubrzo pogodili da se on samo prerušio u bosanskog trgovca. Namjeravao je praviti bilješke u Beogradu, ali je djelomično raskrinkan kada su se proširile glasine kako ga je poslao prijestolonasljednik, budući Ferdinand III., da ispita područje. Zato je odlučio pritajiti se u Beogradu prije nego što krišom krene za Pečuh u društvu nekih ljudi kojima je vjerovao. U Pečuhu je od bega dobio putovnicu. Nastavio je putovanje pretvarajući se da je siromašni trgovac na putu k nekom dužniku u Győr, a posjedovao je i pismo preporuke od age u Siófoku (na turskom Foka) te se pridružio onim Mađarima pod turskom vlašću koji su nosili desetinu biskupu Győra – što je rječit dokaz da su biskupi s područja Kraljevine Ugarske također vršili utjecaj na teritorije pod turskom okupacijom. Tako je Jurjević nakon dugotrajnog i uzbudljivog putovanja stigao u Veszprém, grad smješten u dijelu zemlje koji je pripadao Habsburgovcima.

Jurjevićeve nade – da će džamije u Slavoniji i Bosni ubrzo biti ponovo pretvorene u kršćanske crkve – ostale su još dugo neostvarene. Međutim, svojim nam je prikazom puta u Olovo Jurjević dao izrazito preciznu sliku Slavonije i Ugarske za vrijeme turske okupacije.

Archivio storico di Sacra Congregazione de Propaganda Fide, Roma.

Scritture riferite nei Congressi. Dalmazia Miscellanea. Vol. 3. Fol. 136-141/f/v. Suvremeni prijepis.

(Fol. 136.)

Relatione data all'imperatore²⁰ dal signor Athanasio Georgiceo del viaggio fatto in Bosna l'anno 1626.

(Fol. 137.)

Sacra Maestà Cesarea.

Doppo la relatione che feci a bocca, mi commando Vostra Maestà Cesarea che quella ancora in scritto spiegassi, e perché alcuni notationi che havevo fatto nel mio viaggio, non potevo avere a mano fino che certi mercanti Bosnesi con altri miei scritti non me le mandassero, non potevo per conseguenza far in scritto quella relatione che Vostra Maestà Cesarea desiderava. Hora havendoli ricevuto, vengo adempire il commandamento di Vostra Maestà Cesarea dividendo la relatione in tre parti, come anco in bocca, se ben mi ricordo, havevo diviso. Una fù della Beatissima Vergine d'Olovo²¹, alla quale in nome di Vostra Maestà Cesarea dello Serenissimo Imperatore e dell'illustrissimo signor conte d'Althan presentai e doni e voti. Seconda del regno di Bosna, dove essa Beatissima Vergine si trova. Terza delle cose che giornalmente notavo cominciando da Buda sin'al regno di Bosna. Di tutte tre parti quello ho veduto istesso, e potuto investigare mi sforzarò di spiegare con verità e brevità nel modo e maniera che segue.

Terza parte

Delle cose che giornalmente notavo partendo da Buda per regno di Bosna.

²⁰ Ferdinand II. (1619-1637), car i ugarski kralj.

²¹ Olovo, mjesto i franjevački samostan u Bosni, na talijanskom: Piombo, na latinskom: Plumbum. Mjesto je dobilo ime po svojim rudnicima olova.

Prima giornata che fù alli 30 marzo circa le XI. hore partissimo da Buda con doi carri, nelli quali oltra li cocchieri furono dieci passeggeri tutti mercanti Bosnesi, con bone armi, e 18 bocche di fuoco, e mentre fussemo discosto una lega trovassimo sopra le ripe del Danubio un quadro di sasso longo e largo un braccio²², nel quale era scritta la venuta di Sultan Suliman a Buda tre anni doppo la sua presa.²³ Meza lega da detta scrittura trovassimo vestigii di un gran villaggio²⁴ medesimamente alle ripe del Danubio, il quale in Turco si chiamava (Fol. 141/b/v.) Taslichioi,²⁵ cioè villa di sasso. Era veramente in un sito bellissimo e dal piano saliva a certe colline belle che per il passato erano piene di vigne, il che da certe divisioni si poteva comprendere. Andando a canto di queste colline per meza lega arrivassimo ad una villetta che prima si chiamava Seraglio di Hassan Begh,²⁶ et entrassimo in una casa spatiosa, ma senza solari,²⁷ chiamata dalli Turchi Caruasaria²⁸, fatta fabricare da Sefer Bascia²⁹ avanti dieci anni per ricettacolo delli viandanti, dove non era altro che dicidotto camini e loco capace per molte persone cavalli e carri. Quello che ha cura di aprire e serrar detta Caruasaria non ha altro per vendere che legne, fieno e biava, e quando si pigliano queste cose da lui bisogna immediatamente pagarli, credo per due raggioni. Prima per non tenir tanti conti, seconda acciò la mattina seguente a che hora chi vuol possi partirsi il viandante. Qui s'ha da notare che per tutta Vngaria soggetta al Turco, e per tutto l'Illirico³⁰ si trovano simili Caruasarie fatte fare dalli Turchi ricchi per anime loro³¹ e tanto sono vicine che da mezo in mezo giorno in quelle si può arrivare, e secondo i passi e le città sono, sono moltiplicate. Da questa villa, quanto tirarebbe un moschetto,³² era un palazzo sotto una montagnola, però senza coperto et in più parte rovinato, e tirati li sassi dalle finestre, il quale guardai per ogni verso e trovai dalla parte della montagnola profondissime cantine con li loro volti intieri et una cucina tutta intiera, il cui tetto era fatto in forma piramidale, che serviva ancora per camino, cosa molto nobile, anzi era dentro un lavatoio d'intiero sasso, che avanzava assai fuor della muraglia, dove si gettava, come poteva comprendere aqua sporca. Nell'altra parte di

²² Venecijanski dijalektalni oblik riječi braccio (= ruka).

²³ Taj je spomenik, nedvojbeno napisan na turskom, podsjećao na boravak sultana Sulejmana u Budimu 1529. godine.

²⁴ Jurjević je vidio ruševine srednjovjekovnog sela Csöt, koje je bilo smješteno na obali Dunava i čuveno je po svojim vinogradima.

²⁵ Taš-lik-köi = "selo u kamenjaru" na turskom.

²⁶ Saraj Hamza-bega, turski naziv za selo Érd po begu koji je živio u 16. stoljeću.

²⁷ Vjerojatno: bez prozora.

²⁸ Karavan-saraj.

²⁹ Sefer je bio budimski paša od veljače do listopada 1614. Lajos Fekete: *Budapest a törökörban*. (Budimpešta za vrijeme Turaka). Budimpešta, 1944. 217.

³⁰ Srbija i Bosna.

³¹ Karavan-saraji su djelovali kao vjerske zaklade.

³² Na puškometu.

quel palazzo in un cantone era una torretta rotonda, nella quale non era altro che una scala lumaca, per la quale s'andava alle stanze di sopra, dove si vedevano parte di marmo molto belle, tal che questa parte essendo alta per la dipendenza del sito o della montagnola, haveva tre mani di stanze, le prime erano involtate, ma rovinati i volti, le due superiori mostravano di essere state accomodate di bellissimo architravi. La porta che veniva dal cortile sopra le stanze involtate era similmente di marmo con una arma di sopra, nel cui campo era scolpita una corona, sopra era un homo nudo fin'all'ombelico, con le mani poste in croce, e questo homo assieme con la corona circondava un dracone, che haveva un pomo in bocca.³³ Uscii poi per una rottura del palazzo e trovai una pianura sostenuta dalla parte del Danubio di una muraglia molto grossa che uguagliava le prime stanze del palazzo, dove credo che sia stato giardino, e di sotto si vedevano muraglie vecchie non molto (Fol. 141/c/r.) alte che mostravano vestiggi di stalle e di altre case per la servitù accomodate. Questo palazzo, per quello che fui informato da una persona che era meco, fu della regina d'Vngaria che a certi tempi se ne veniva di Buda a goder quel sito così nobile, lontano dal Danubio un tiro di moschetto, nel quale vinti passi in circa dalla ripa era una isoletta piena d'alberi fruttiferi, di smisurata grandezza, e credo fatti piantar ancora da quella regina. Tra il sudetto palazzo e la ripa del Danubio è una bellissima chiesa di sassi quadri con un campanile fatto in quadro, ma un e l'altro senza tetto, e trovai dentro un numero di³⁴ fatto 1487, non so, se dinotava il tempo dell'edificio della chiesa o³⁵ della sua renovatione.³⁶ Intorno alla chiesa era un cimiterio circondato di muraglia di pietra quadrata con un portone grande, ne lontano de li erano alcune muraglie con certi fenestroni, che conietturavo siano state habitazioni d'alcuna religione.

Seconda giornata, che fù l'ultimo di marzo, partissimo a bonissima hora, et avanti giorno arrivassimo ad una pallasca, che fu fabricata avanti dui anni per causa delli ladri, che in quel passo spogliavano i viandanti, quale è guardato da 80 persone a cavallo, e d'altri tanti pedoni, nésono pagati d'altro che del dacio che in quel passo cavano, poichè per ogni carro pieno pigliano 30 ongarini³⁷, e per vuoto³⁸ quindici, né è essento da questo dacio nissuno, se fosse l'istesso Bascià di Buda. Questo luoco è sopra collina non troppo alta appresso le ripe del Danubio, dove fu un loco molto celebre al tempo delli christiani, che si chiamava Ersin,³⁹ poichè in quella si vedono le muraglie

³³ Grb obitelji Sárkány (Zmaj).

³⁴ U izvorniku: si.

³⁵ U izvorniku: e.

³⁶ 1487. je bila godina rekonstrukcije crkve, a župnik Érda se spominje već 1334. *Pest megye műemlékei*, op. cit. I. 350-353. Heinrich Ottendorf je 1663. godine također opisao tu crkvu, koja je prema njegovim informacijama uništena davno prije. H. Ottendorf, op. cit. 37.

³⁷ 30 madarskih denara.

³⁸ U izvorniku: voto.

³⁹ Selo Ercsi.

d'una chiesa et all'incontro d'una isoletta si vedeva un'altra tutta intiera, fuorchè li mancava il tetto, qui oltra li soprannominati saranno 70 case de Serviani.⁴⁰

Di là andassimo alle altre palanche, lontano dalle sudette una lega e meza, chiamata Sancutaran, che vuol dire liberatione d'anima, poichè Sultan Suliman fuggendo dall'assedio di Vienna, et arrivando in quel luoco, domandò al suo vesiro, dove fosse, rispose ch'era nel suo terreno, e lontano da Buda una giornata, all' hora disse il sultano: Sia lodato Iddio, che ho liberato l'anima mia dalle mani de nemici.⁴¹ Questa pallanca vien guardata da 80 cavalli e tanti pedoni, pagati del denaro del Gran Turco⁴², e non haverà altri di christiani che dieci case de Serviani scismatici. È parimente sopra la ripa del Danubio non lontano d'una isola⁴³ che è lunga cinque leghe e larga tre. Di là lontano quattro leghe trovassimo un lago molto grande, dove si vedeva una gran quantità di cigni, et (Fol. 141/c/v.) altri ucelli che mai tal cosa ho veduto. Oltra di ciò fui informato che questo lago haveva molti pesci, anzi all' hora i villani da quello portavano una bona quantità e per pochi denari li comprassimo. Da questo lago quasi due tiri di moschetto era una pallanca chiamata Fuduar⁴⁴ pure alle ripe del Danubio, dove tra Turchi e Serviani sogliono essere cento cavalli et altri tanti pedoni tutti pagati dal Gran Signore. Sono anco in quel loco da 30 case d'Ungari Caluini⁴⁵ molto commodi, che non sono obligati dar al Turco se non pedoni, e portar lettere o carri per condur persone mandate in servitio publico, se vengono da Buda doi leghe lontano, se vanno verso Buda quattro. Da Fuduar andassimo discostandossi dalle ripe del Danubio una lega in circa e lontano dal sudetto loco una lega e meza venissimo di novo appresso il Danubio et intrassimo in una valle chiamata dalli Turchi Altun Oluk, cioè Canal d'oro,⁴⁶ dove in costa della collina sinistra era una chiesa senza il tetto, la quale rappresentava sì per il sito, come per li vestigii delle case, come anco per l'acqua che poco di là correva, che

⁴⁰ Srbi.

⁴¹ Utvrda Džankurtaran ili Korkmaz smještena je u blizini mjesta Adony na obali Dunava, nasuprot otoku Csepel. Klára Hegyi: *Török berendezkedés Magyarországon*. (Turski poredak u Ugarskoj). Budimpešta, 1995. 82. O istoj legendi o sultanu Sulejmanu, vidi: E. Čelebi, op. cit. 243, usp. H. Ottendorf, op. cit. 87. "liberatio animae oder Rettung der Seelen". László Révay je dao drukčije objašnjenje za to ime: László Révay: *Itineris Constantinopolitani vera descriptio*. U: *Magyar Történelmi Tár*. III. Pešta, 1857. 246. "Prenočili smo u Adomu, koji Turci sada nazivaju Zankutaran, tj. osloboditelj duša, budući da Turci koji ondje žive oslobađaju mnoge duše na putu k sultanu od mađarskih drumskih razbojnika." Džankurtaran je često ime za selo na turskom.

⁴² Sultan.

⁴³ Veliki otok Csepel na Dunavu, tursko mu je ime Kuvin.

⁴⁴ Trgovište Dunaföldvár.

⁴⁵ Kalvini, u današnjoj katoličkoj terminologiji naziv za kršćane koji pripadaju jednoj reformiranoj crkvi.

⁴⁶ Jurjević je dobro preveo tursku riječ: Alun oluk doista znači Zlatni kanal.

per il passato era ivi un grandissimo villaggio. E perché nelle guerre che nel principio ebbero li Ongari con li Turchi spesse volte li ruperro in quel passo, e tanto una volta guadagnarono gli Ungari, che con li capelli spartivano li ducati d'oro, e da questo quel loco vien esser chiamato Canal d'oro. Di là lontano una meza lega trovassimo una montagna⁴⁷ non troppo alta, né molto larga, ma perché per tutto intorno era pianura, si vedevano da quella molte chiese, e da una parte del Danubio e dall'altra, anzi come mi fu riferito da uno, che con commodità circondó nella parte superiore la detta montagna contò da sessanta chiese molto grandi che hora stanno deserte e senza tetti dal che si conosce quanto era prima popolato quel paese. Passato quella montagna trovassimo immediatamente un villaggio chiamato Pana⁴⁸, pur alle ripe del Danubio, dove a presente sono cento case de Turchi e 40 delli scismatici, sono anco lì due chiese grandissime, una sopra collina tutta intiera fuor del tetto, l'altra in mezzo del villaggio, dove hora è la moschea de Turchi. Si supponeva che era stata una terza chiesa ovvero qualche pallazzo appresso le sopradette, poichè un Bascià haveva fatto far una Caruasaria, ovvero un hospitio per li viandanti di pietre simili a quelle della chiesa con dui leoni di marmo alle parti della porta maestra. Questa Carvasaria fu coperta col piombo, ma nelle guerre passate fu dalli Haiduchi bruciata, né è rimasto altro che le muraglie. (Fol. 141/d/r.)

Terza giornata che fu il primo d'aprile partissimo di là tre leghe Hongare⁴⁹ alquanto dal Danubio passasimo certi boschi molto pericolosi et arrivassimo a Tolna⁵⁰, loco sopra Danubio, dove erano pallanche con una chiesa in mezzo molto grande, da una parte solamente coperta, dove i Turchi facevano essercitio della loro setta. In questo loco erano da 200 case de Turchi et Ungari Caluinisti. Erano ancora alcuni scismatici Rassiani, ma pochi. Poco di sotto di detta pallanca trovassimo una chiesa molto bella, alla quale per il difetto del tetto erano cascati solamente i volti. Da Tolna una lega lontano trovassimo nove pallanche, le quali sono fabricate forse da 20 anni in qua⁵¹, appresso corre un'acqua chiamata in Ungaro Seruis, cioè acqua fangosa⁵², però piena di pesci, e perché nel ponte⁵³ solevano pigliar da ogni carro

⁴⁷ Ta je "planina" vjerojatno brdo Malina kod Paksa, visoko samo 176 metara.

⁴⁸ Trgovište Paks. Jurjević ga je vjerojatno pisao Paxa, što je prepisivač zatim protumačio kao Pana.

⁴⁹ Na margini "ispravljeno" kao pogrešan oblik: tre leghe slongati.

⁵⁰ Trgovište Tolna.

⁵¹ Palánkapusztá. O toj utvrdi vidi Ottendorfovu ilustraciju i opis iz 1663.: H. Ottendorf, op. cit. 48-49. 89. On je pobrkao mađarske riječi za staro i novo, budući da je napisao kako su vidjeli Owar ili novu utvrdu, iako Owar zapravo znači "stari dvor". E. Čelebi, op. cit. 238-239, spominje Jeni Palanku ili novu utvrdu.

⁵² Rijeka Sárvíz.

⁵³ Evlija Čelebi je zapisao kako je na tom mjestu aga zahtijevao mostarinu od putnika samo za vino (budući da se ono vjerojatno nije smatralo dobrim za muslimane), dok se "za druge stvari nije tražilo ništa". E. Čelebi, op. cit. 239. Taj Čelebijev opis je u potpunom pro-

8 ongarini⁵⁴, quello che haveva cura di ciò vedendoci armati et vestiti alla Turca, non hebbe ardimento di domandarci. In queste nove pallanche sono tra Turchi e Serviani da 30 case. Poco lontano da esse il Collonich ruppe il Deruisc Bascià⁵⁵ con strage notabile e partendosi vittorioso con preda grande fù assaltato da una imboscata appresso il castel Nadasdi,⁵⁶ dove perse alcuni soldati, ma la preda pur portò via.

Di nove pallanche meza lega in circa arrivassimo a Sexar⁵⁷ che come mi fù detto era residenza dell'arcivescovo Collocense⁵⁸, il che dalle chiese e pallazzo si poteva comprendere. E se bene non sono coperte, tuttavia quella antichità così bella et in un sito così ameno rendeva oltre la meraviglia compassione a chi la contemplava, poichè mai può falcare⁵⁹ le seminationi, anzi all'ora si vedevano più belle biave che in tutto viaggio habbiamo veduto. Il detto loco stava appresso una collina, che risponde ad una valle, che andava molte leghe in su, d'una e d'altra parte erano colline piene di vignali, et appresso il Sexar faceva ogni parte un angolo retto, una delle quali si estendeva secondo la strada maestra una meza lega verso le pallanche nove sopradette. L'altra parte che va avanti di noi per più d'una lega dalla parte della strada maestra era un bel piano con belle seminationi come l'ho detto ma non troppo largo, poichè un miglio Italiano lontano correva il Danubio. Questo luogo di Sexar haveva doi fontane nobilissime, una dalla parte della valle, l'altra dalla parte del Danubio, nel qual loco sempre stava un sangiacco⁶⁰, e vi sono dentro 40 case de Turchi. Partendosi da Sexar e caminando per una lega e meza, trovassimo due chiese, una alli piedi di certe montagne, e l'altra verso Danubio, lontana (Fol. 141/d/v.) una dall'altra quasi una lega, dove per il passato per quel che si poteva comprendere dal sito era grandissimo villaggio. Di là una meza lega passassimo appresso Batorich⁶¹ luoco circondato con le pallanche, nel cui mezo era una chiesa molto grande senza il tetto con alcune muraglie che dimostravano per il passato essere stato un monasterio di qualche religione⁶². Da una parte di queste pallanche, correva

turječju s Jurjevićevim. O usporedbi djela Evlije Čelebija s kršćanskim izvorima, usp. István György Tóth : A magyarországi török építkezés forrásaihoz: a kanizsai vár házainak összeírása (1690). (Izvor za tursku arhitekturu u Ugarskoj: popis kuća u gradu Kanjiži 1690. godine). U: *Zalai Muzeum* 2. Nagykanizsa, 1990. 221-230.

⁵⁴ 8 mađarskih denara za mostarinu.

⁵⁵ Deli Derviš, budimski paša (listopad 1622., umro u Temišvaru krajem listopada) i Siegfried Kollonitsch (1572-1624), barun i kraljevski meštar konja, kapetan grada Érsekújvára i glavni kapetan Prekodunavlja.

⁵⁶ Nadasdy, jedna od najvažnijih plemićkih porodica u Ugarskoj.

⁵⁷ Trgovište Szekszárd.

⁵⁸ Nadbiskup Kaloče, ali nije imao rezidenciju u Szekszárdu.

⁵⁹ U izvorniku: fallare.

⁶⁰ Sandžak-beg.

⁶¹ Trgovište Bátaszék.

⁶² Prvi cistercitski samostan u Ugarskoj kraljevini. Cikádor se nalazio u Bátaszéku, a opis njegovih ruševina izuzetno je važan, budući da su nestale krajem 17. stoljeća.

acqua sopradetta⁶³, la quale massimamente in quel loco era piena di pesci, poichè uno ch'era meco disse haver comprato una volta otto lucci di lunghezza d'un braccio caduno per sei ongarini, né è loco sotto il dominio Turchescho, dove il pesce si possa haver per miglior mercato. Da Batorich partendosi per meza lega andassimo quasi sempre salendo tra certi boschetti et in mezo della strada verso la parte del Danubio sopra una costa di certe colline erano due chiese, una lontana dall'altra doi tiri di moschetto, una era molto grande e bella, l'altra picciola, ma tutte due senza il tetto. Di sotto dette colline correva aqua Saruis, appresso la quale era una pianura piena di bellissimi prati, dall'altra parte delle colline verso il Danubio era una villa di 30 case d'Ungari Caluini. Meza lega di là arrivassimo a Srecsuij, credo anticamente chiamato Sepusium⁶⁴. Questo loco è sopra una collina molto alta con una chiesa discoperta assai grande e con alcune muraglie intorno a forma di castello, con agiunta d'altre muraglie nove fatte dalli Turchi, dalla parte di Terra Ferma⁶⁵ era un'acqua corrente non molto grande, doppo la quale corteggiavano alcune colline piene di bellissime vigne ad arbori fruttiferi, dall'altra parte della collina sudetta era un precipitio sopra il Danubio che rendeva il castello inespugnabile, è però una salita, la quale parte non molto commoda, di sotto erano alcune barche, si per pescar, come per passar ad una isola⁶⁶ che è all'incontro di una lega di lunghezza, é dentro una villa d'Ungari Caluini, et in sudetto castello di Srecsij⁶⁷ sono sessanta soldati che guardano quel passo.

Di partendosi sempre caminassimo a canto delle ripe del Danubio, e lontano una lega e meza arrivassimo ad un torrente non molto grande⁶⁸, nel quale re Lodouico essendo rotto da un essercito Ottomano cascò col cavallo e sopravvenuto dalli altri cavalli fu calpestrato, dove fini la vita. Da quel loco meza lega lontano arrivassimo a Muhach⁶⁹ molto tardi, dove quella notte reposassimo.

Quarta giornata che fù alli due d'aprile ho considerato il loco di Muhach, il quale era sopra il Danubio, circondato dalle pallanche dove stava un Sangiaco con cento Turchi in circa (Fol. 141/e/r.) per guardia di quel loco. Di fuori nel borgo erano da cento cinquanta case di Caluini Ungari, Serviani scismatici e Bosnesi cattolici, alli quali il reverendo Don

⁶³ Rijeka Sárvíz.

⁶⁴ Sepusium ili Scepusium je latinsko ime za regiju Szepesség (Zips, Spiš), tj. to nije selo, već pokrajina, koja se nalazila u sjevernoj Ugarskoj, danas Slovačkoj, nekoliko stotina kilometara daleko odatle.

⁶⁵ U izvorniku: T.F., tj. sa zemlje, a ne s rijeke.

⁶⁶ Otok Mohač na Dunavu.

⁶⁷ sic!

⁶⁸ Potok Csele, u kojemu se Ludovik II. utopio povlačeći se iz Mohačke bitke 29. kolovoza 1526.

⁶⁹ Trgovište Mohač.

Simon Matcouich⁷⁰ era curato, e diceva la messa in una chiesa molto grande fuor del borgo, la qual non era coperta se non in un cantone, dove si diceva la messa, benchè la⁷¹ materia per coprirla era da quelli poveri cattolici di già apparecchiata. Era ancora un'altra chiesa in mezo al borgo, ma senza tetto. Partendo di là alla banda destra si vedeva una bellissima campagna, alla sinistra un lago molto grande con molti ucelli aquatici, benchè in poche parti era acqua. Questo lago si suol empire, quando inonda il Danubio, e quanto cala, lascia gran quantità di pesci in certe lacune. A canto di questo lago è lontano da Muhach una lega era un monticelo fatto dalli gianizzeri⁷², quando ivi s'accampò Sultan Suliman⁷³ trincerato, come hoggi di si conosce, quando la sua gente ruppe il re Lodovico sopradetto. Da questo loco meza lega lontano trovassimo due chiese sopra certe colline distrutte, ma in loco molto bello, lontana una dall'altra un miglio Italiano. Nelle coste delle colline era una gran quantità d'arbori di noce, e sotto di quelle alcune campagne molto ben coltivate, poichè tra quelli arbori e quelle colline erano da quatro villette de Rasciani scismatici.

Di qua partendo e caminando per una lega e meza arrivassimo a Bargneuar⁷⁴, luoco in forma di pallasca, lontano dal Danubio più d'una lega, dentro erano da 50 Turchi per presidio nel borgo, 30 case de scismatici, sotto borgo erano vestiggi d'una chiesa fracassata. Da Bergneuar lontano tre leghe venissimo ad una pallasca chiamata Darda⁷⁵, e di fuora⁷⁶ da 30⁷⁷ di Caluini Ungari e scismatici Rassiani, di sotto li corse un'acqua chiamata Caratina⁷⁸ piena di pesci, dalla quale comenza⁷⁹ un ponte tutto di rovere⁸⁰, lungo una lega, largo che commodamente doi carri scostandosi potevano passare, questo ponte é da molti villaggi fabricato, et ogni villaggio ha sua parte che deve accomodare, né ad⁸¹ altro sono obligati che a questa sola opra, benchè alcuni poi mi dissero che li sforzano pagare li tributi, e spese straordinarie. Gli huomini delli detti villaggi alcuni sono scismatici Serviani, altri Ungari Caluini. Quando Sultan Suliman passò all'assedio di Vienna⁸², fù fatto a

⁷⁰ Don Šimun Matković (Simone Matkovich, oko 1575-1639), bosanski svjetovni svećenik, misionar i župnik u Bapskoj i kasnije Mohaču.

⁷¹ Riječ *maggior* je ispuštena.

⁷² Janjičari.

⁷³ Sultan Sulejman (1520-1566) je ondje imao svoj tabor 1526.

⁷⁴ Selo Branjin Vrh (Baranyavár).

⁷⁵ Selo Darda.

⁷⁶ Tu je prepisivač ispustio nekoliko riječi.

⁷⁷ Prepisivač je 50 promijenio u 30.

⁷⁸ Potok Karašica.

⁷⁹ Venecijanski dijalektalni oblik riječi *comincia*.

⁸⁰ To je čuveni osječki most, koji je Nikola Zrinski spalio 1664. godine.

⁸¹ Prepisivač je ispustio riječ *ad*.

⁸² Godine 1529.

canto di sudetto ponte un'altro simile, il che ancora dalli vestigi si conosce, et un' e l'altro arrivava alle porte d'Ossik⁸³, sotto del quale passa Draua⁸⁴, fiume navigabile, e qui, come mi persuado fondato nell'informazione d'altri, termina il regno d'Vngaria quanto a quella parte.

La detta città di Ossik é (Fol. 141/e/v.) antichissima, ma molto aumentata dalli Turchi, il che si conosce molto bene, perché l'antiche muraglie sono fabricate di quadrelli con un bel portone, le nove di legni impastati di creta, in un cantone della città vecchia trovai tre pezzi d'artiglieria senza ruote, uno delli quali era lungo trenta sei palmi senza gran politezza, fatto come mi persuado, dalli Turchi istessi, poiché di sopra era la scrittura Turchescha. In questa città potevano esser da trecento case, tra quali dieci de christiani cattolici, delle moschee erano otto.

Quinta giornata fù alli 3 d'aprile, partendosi de Ossik caminassimo tra certi boschi molto pericolosi per quatro leghe intiere, né vedessimo altro che una villa chiamata Esepia⁸⁵ dalle parte destra, nella quale sono da 40 case d'Ungari Caluinisti, e si vedeva in mezzo una chiesa molto vecchia, la quale da loro avanti sei anni è stata coperta. Arrivassimo poi a Diacou⁸⁶, che è loco, come una fortezza, molto antico, e che ha intorno da 200 case de Turchi, tra li quali potevano essere 25 de cattolici, e parlavano Slavo⁸⁷. Erano ivi 4 moschee, intorno del borgo bellissimi giardini, e da una parte un'acqua corrente non molto grande. Da Diacou partendosi e facendo più di due leghe, et avvicinandosi la notte, non potendo arrivare al loco destinato, deliberassimo di andare in qualche villetta, e così voltando i carri verso una valle, dove giudacavamo esser gente, non trovassimo altro, che due pastori che si scaldavano al foco, li quali vedendoci fugarono, e doi de nostri li seguirono, ma non li potero arrivare. Passando appresso quel foco con li carri trovassimo alcune lacune, per le quali non era possibile haver il transito. Pure due de nostri giovani per certi legni che erano traversati passorono, e trovorno di là altri pastori con le pecore, li quali vedendo i nostri, pensando che fossero Turchi, si fuggirono lasciando le pecore. Finalmente vedendo che li nostri li chiamavano, e dicevano bone parole ritornorno, dalli quali non si pote altro havere che un poco di fieno per li cavalli, col quale ritornati i nostri in una valle tra acqua e boschi, facendo un buon fuoco, non senza gran paura quella notte passassimo.

Sesta giornata che fù alli 4 d'aprile, partendosi nell'aurora dalla sudetta valle arrivassimo intorno le sette hore a Brod⁸⁸, che é un villaggio di 500 case a canto di fiume Saua⁸⁹, nel quale sono nove moschee e da 40 case de catto-

⁸³ Osijek (Eszék).

⁸⁴ Rijeka Drava.

⁸⁵ Sudeći po geografskom položaju, bilo je to selo Vuka.

⁸⁶ Đakovo (Diakóvár).

⁸⁷ Hrvatskim jezikom.

⁸⁸ Slavonski Brod.

⁸⁹ Rijeka Sava.

lici. Di questi e d'altri intorno haveva cura in spiritualibus un padre di San Francesco d'osservanza chiamato Fra Pietro Bielauch Bosnese. Da Brod discostandosi un tiro di moschetto trovassimo certe muraglie molto grosse che mostravano per il passato essere stato un bel pallazzo, il quale (Fol. 141/f/r.) fù di Giorgio despota⁹⁰, et hanno li Bosnesi per traditione che dal detto pallazzo soleva andar a Jaicze in un giorno, che sono 17 leghe di strada. Di là partendosi sempre andando a canto al fiume Saua doi leghe lontano trovassimo un traghetto antico con un torrione vecchio e da 25 case de Turchi, dall'altra parte di fiume era parimente una cittadella di 250 case, chiamata Dubocsacz⁹¹, tra quali potevano essere da 20 case de cattolici Slavi con un frate Bosnese che ha cura di loro, come di alcune villette vicine de christiani. Nella istessa parte di fiume lontano però una lega e meza da Dubociacz era un villaggio, nel quale, come mi affermorono uomini pratici di quelli paesi, erano da 200 case de Turchi, ma io per l'oscurità della notte non lo potevo vedere, e caminando di là ancora per una meza lega et essendo undici hore di notte in campagne rasa dormissemmo.

Settima giornata fù alli 5 d'aprile, partendosi nell'aurora entrassimo in un bosco molto grande, chiamato in Slauo Suignarski Lughì, cioè boschi de porci⁹², perché nell'autunno gran quantità de porci vi si ingrassano, per la moltitudine de frutti che in questo bosco nascono, quale è lungo più d'una lega, e quando che il fiume Sauo inonda, non è possibile passare per di là, ma lontano una mezza lega per certe montagne. Dal detto bosco slontanandosi meza lega con una barca passassimo il fiume Sauo a canto d'un altro fiume che entrava in Saua, chiamato Varbas⁹³, andassimo per una lega fra boschi e campagne molto belle, dove pascolavano bona quantità di pecore et animali grossi, et arrivassimo a Vallup, che è una valle di 30 case de Turchi con tre o quatro di christiani cattolici, et una moschea, di là per campagna rasa caminassimo due leghe et entrassimo poi tra certe colline molto belle e coltivate, poichè non erano lontano le ville de christiani. Per mezo di queste colline correva il fiume Verbas, dalle quali lontano meza lega trovassimo certa acqua che non pareva molto grande, ma dicevano che era molto fondita,⁹⁴ sopra la quale era un ponte di pietra molto vecchio, credo ancora fatto delli christiani, dove fù rotto un ribello del Gran Signore⁹⁵ avanti 22 anni. Da questo ponte una meza lega andassimo per pianura et arrivassimo a Bagnaluca verso la sera nel giorno della Dominica di Palme,⁹⁶ dove facessimo quelle feste, e si fermassi-

⁹⁰ U izvorniku: despot. Đurađ Branković, srpski despot (oko 1375-1456).

⁹¹ Dubrave (Bosna).

⁹² Jurjevićev je prijevod i ovaj put točan.

⁹³ Rijeka Vrbas.

⁹⁴ Duboka.

⁹⁵ Ahmed I., turski sultan (1603-1617).

⁹⁶ Cvjetna nedjelja, 5. travnja 1626.

mo li per tre settimane intiere. Della città di Bagnaluca e di altri particolari di Bosna ho fatto menzione di sopra nella seconda parte di questa mia relatione.

Quello che ho veduto nel mio ritorno di Bosna, poichè feci altra (Fol. 141/f/v.) strada della prima, non ardivo notare, non havendo meco i primi compagni, e d'altri non mi potevo fidare, perchè vedendomi scriver per strada, facilmente potevano venire in qualche suspicione, tanto più che io spendevo il nome di mercante. Pensavo però venendo in Alba Greca⁹⁷ di notare qualche cosa, e per conseguenza seguitar notando nella mia andata, ma essendo in quella città stato discoperta, e sparsa fama di me, ch'ero mandato per contemplar quelle parti dal Serenissimo re, figlio di Vostra Maestà Cesarea,⁹⁸ e dall'illustrissimo signor conte d'Altan⁹⁹, con aiuto di certi Bosnesi cattolici steti due giorni nascosto. In questo, mentre quelli istessi Bosnesi mi trovorno gente fidata, con la quale venni in Cinquechiese¹⁰⁰, di là accompagnato con altra gente, dove per mezzo di alcuni christiani ottenni dal governatore¹⁰¹ un passaporto di poter andar e tornar per quelli confini fingendo di essere un povero mercante che havevo debitore in Giauarino¹⁰², e che andavo se potessi scuoder da lui qualche cosa. Oltra il passaporto ottenni una lettera di raccomandatione all'aga di Focca¹⁰³, che è una pallyanca nelli confini, di dove accompagnato da alcuni Turchi per due leghe di camino con certi Ungari, sudditi Turcheschi che portavano la decima al reverendissimo vescovo di Giauarino¹⁰⁴, mi trasferi nello territorio di Vostra Maestà Cesarea, e poi nella città di Vesprimio.¹⁰⁵ Taccio i pericoli della strada che in questo mio viaggio ho havuto, perchè maggior supportarei per Vostra Maestà Cesarea, alla quale humilissimamente m'inchino e raccomando.

Uvodni tekst i bilješke s engleskog prevela: Marina Miladinov

⁹⁷ Beograd.

⁹⁸ Ferdinand III., sin Ferdinanda II., izabran je za ugarskog kralja 26. studenoga 1625., za života Ferdinanda II., a vladao je od 1637. do 1657. godine.

⁹⁹ Michael Adolf von Althan (1574-1636), grof, kapetan Ostrogon (Esztergom), a zatim Komárom.

¹⁰⁰ Talijanski naziv za grad Pečuh (Pécs), latinski naziv Quinque Ecclesiae (na njemačkom: Fünfkirchen).

¹⁰¹ Turski: sandžak-beg.

¹⁰² Giavarino, talijanski naziv za mjesto Győr, na njemačkom Raab, na latinskom Jaurinum.

¹⁰³ Trgovište Siófok na Balatonu, na turskom Foka.

¹⁰⁴ Miklós Dallos je bio biskup Győra od 1623. godine do svoje smrti 1630.

¹⁰⁵ Grad Veszprém.

Summary

TRAVELLING DISGUISED THROUGH SLAVONIA IN 1626.

(The journey of the Dalmatian humanist Athanasio Georgiceo – new manuscript and new interpretation)

In this short contribution I have analyzed and partly republished an important document concerning the history of seventeenth century Turkish Hungary, Slavonia, and Bosnia. It is the notebook entitled 'Relatione data all'imperatore dal signor Athanasio Georgiceo del viaggio fatto in Bosna l'anno 1626' (The report of Athanasio Georgiceo to the Emperor on a journey made in Bosnia in 1626), found in the volume "Scritture riferite nei Congressi, Dalmazia Miscellanea, Volumen 3", of the archives of the Holy Congregation of the Propagation of the Faith in Rome.

This travelogue, the report of Athanasio Georgiceo (Atanazije Jurjević), an imperial interpreter and diplomat as well as a religious writer, was published already in the nineteenth century by the Croatian historian of Bosnia and the Bosnian Franciscans, Mijo Vjenceslav Batinić. However, as it was general in the nineteenth century source editions, this edition did not even try to identify the names of persons and the geographical names mentioned in this source, and in his edition most of the names were even given in a too deformed form to be identified.

The report comprises three parts. The first part concerns the picture of the Blessed Virgin Mary which can be found in the Bosnian town of Olovo, retailing the history and miraculous qualities of this religious icon. The second part gives a description of the province of Bosnia and the larger towns which can be found there. The third part is a detailed description of Turkish-occupied Hungary, a diary of Georgiceo's week long journey from Buda through southern Hungary and Slavonia to the Bosnian town of Banja Luka. This part is where the earlier edition was especially distorted, therefore I publish this third part of the relation with the forms of names and places I consider correct, and with their present-day identification. In the introduction to the edition, the contents of this text is analyzed on the basis of historical, literary and archeological sources.

Key words: Atanazije Jurjević (Athanasio Georgiceo), Emperor Ferdinand II, Ottoman Empire, Hungary, Slavonia, Bosnia, journey of 1626, manuscript.